

Nagelaten
fragmenten

DEEL 3
van begin 1880
tot zomer 1882

Teksteditie en annotatie door
Giorgio Colli en Mazzino Montinari

Vertaald door Mark Wildschut

Boom

Friedrich
NIETZSCHE

De vertaler ontving voor deze vertaling een
werkbeurs van het Fonds voor de Letteren.

Oorspronkelijk: Band 9 van Nietzsches *Sämtliche Werke*.
Kritische Studienausgabe in 15 Bänden. München/Berlijn/New York
(Deutsche Taschenbuch Verlag / Walter de Gruyter) 1980; 1988².
Deze tekst is identiek met deel v/1, pp. 337-769, en v/2, pp. 337-585,
van de *Kritische Gesamtausgabe der Werke*.
Berlijn (Walter de Gruyter) 1971 en 1973.

© 1988 by Walter de Gruyter GmbH & Co. kg, Berlin/New York.
All rights reserved
© Nederlandse vertaling: Mark Wildschut | Boom 2005
Tweede oplage 2024

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omslagontwerp: Michaël Snitker
Verzorging binnenwerk: Leo de Bruin †

ISBN 978 90 2446 253 7 | NUR 730

www.boom.nl

Inhoud

Opmerking vooraf *Mazzino Montinari* 7

- 1 [I-130] = N v 1: begin 1880 – 11
2 [I-77] = N v 2: voorjaar 1880 – 30
3 [I-172] = M II 1: voorjaar 1880 – 39
4 [I-323] = N v 3: zomer 1880 – 81
5 [I-49] = Mp xv 1a: zomer 1880 – 140
6 [I-461] = N v 4: herfst 1880 – 150
7 [I-313] = N v 6: eind 1880 – 243
8 [I-120] = N v 5: winter 1880-1881 – 292
9 [I-17] = M II 2: winter 1880-1881 – 310
10 [A I-F 101] = Mp xv 1 b: voorjaar 1880 tot voorjaar 1881 – 314
11 [I-348] = M III 1: voorjaar – herfst 1881 – 333
12 [I-231] = N v 7: herfst 1881 – 436
13 [I-22] = Emerson-exemplaar: herfst 1881 – 466
14 [I-26] = M III 5: herfst 1881 – 470
15 [I-72] = M III 4 a: herfst 1881 – 478
16 [I-23] = M III 6 a: december 1881 – januari 1882 – 499
17 [I-39] = M III 7: excerpten uit *Essays* van Emerson: begin 1882 – 504
18 [I-7] = Mp xviii 3: februari-maart 1882 – 509
19 [I-14] = M III 6 b: voorjaar 1882 – 510
20 [I-3] = M III 3 a: voorjaar-zomer 1882 – 515
21 [I-13] = M III 2 a: zomer 1882 – 516

Noten – 525

Kroniek van Nietzsches leven: januari 1880 - juni 1882 – 564

Mazzino Montinari – Opmerking vooraf

Dit derde deel omvat Nietzsches nagelaten fragmenten van het begin van 1880 tot de zomer van 1882. Ze zijn in 19 manuscripten opgetekend, en wel in 9 grotere schriften, 7 aantekenboeken, 2 mappen met losse bladen en een exemplaar van R.W. Emerson, *Essays* (vertaald door G. Fabricius, Hannover 1858). De tekst van deel 9 van de *Kritische Studienausgabe* (KSA) is identiek met band v/1, pp. 337-769 en v/2, pp. 337-585 van de *Kritische Gesamtausgabe der Werke* (KGW). Berlijn/New York 1971 en 1973.

De *Nagelaten fragmenten* worden zonder enige systematische ordening gepubliceerd, precies zoals zij in hun handgeschreven versie ter beschikking staan. Bij de publicatie zijn strikt chronologische principes gehanteerd, waarbij van elke systematische ordening door de tekstbezorgers is afgezien. De handschriften worden dus in de volgorde gepubliceerd die overeenkomt met hun moment van ontstaan. Elke afzonderlijke bladzij van een handschrift wordt ofwel volgens de door Nietzsche zelf aangebrachte indeling van de bladzijden weergegeven, ofwel volgens die bladzij-volgorde waartoe men met zekerheid op grond van zijn gewoonte bij het opschrijven (bijv. zijn gewoonte om in zijn cahiers achteraan te beginnen en zo naar voren te werken) kan concluderen. Ontbreken deze aanknopingspunten, dan geldt de archivarische bladzij-nummering. Het principe dat elk handschrift apart wordt afgedrukt, wordt ingeperkt en vervangen door het criterium van de opeenvolging in tijd wanneer een handschrift lagen uit verschillende periodes bevat. In dat geval worden de verschillende lagen los van elkaar gepubliceerd. Niet opgenomen zijn briefontwerpen en plannen voor brieven, notities en opmerkingen van niet-inhoudelijke en toevallige aard, bijvoorbeeld waar het de aanduiding van financiële kwesties betreft, berekeningen, notities over prijzen, reisdoelen, wandelbestemmingen, bezoeken en dergelijke. Van de voorstadia en het voorwerk van wat zich in de door Nietzsche zelf gepubliceerde werken bevindt of in uitgewerkte vorm in de nagelaten fragmenten zelf kan worden aangetroffen, werden die achterwege gelaten die zich van de latere versie slechts formeel

onderscheiden; daar wordt dan echter in de noten aandacht aan geschonken. Spelling en interpunctie van de handschriften zijn principieel gehandhaafd; niet te vermijden ingrepen zijn in het apparaat van de *Kritische Gesamtausgabe* gedocumenteerd.

De doorlopende nummering van de manuscripten resp. van hun lagen stamt van de tekstbezorgers; die begint binnen elk chronologisch blok voor de desbetreffende groep van nagelaten fragmenten weer van voren af aan (in deel 1, 2, 3, 4 en 6). Elk manuscript resp. elke laag van een manuscript is voorzien van een cijfer dat met de chronologische volgorde correspondeert; de fragmenten binnen een (laag van een) manuscript zijn eveneens doorlopend genummerd, zodat zich naast het cijfer ter aanduiding van het (de laag van een) manuscript, een cijfer tussen vierkante haken bevindt dat een verwijzing vormt naar de vast te stellen opeenvolging van de fragmenten in het manuscript, resp. in de laag van een manuscript. Voorts zijn de volgende tekens en sigla gebruikt.

- < > toevoeging van de tekstbezorgers
  - [ ] door de tekstbezorgers toegevoegde titels
  - [-] een woord onleesbaar
  - [--] twee woorden onleesbaar
  - [---] drie of meer woorden onleesbaar
  - - - onvolledige zin
  - [+] hiaat in het manuscript
  - gecursiveerd* in manuscript onderstreepte tekst
  - KLEINKAPITAAL in manuscript twee- of meermalen onderstreepte tekst
  - ◆ verwijzing naar een noot achterin
- M Manuskripte, 1876-1882
  - Mp Mappen loser Blätter, begin 1871 - begin 1889
  - N Notizbücher, 1870-1888

Nagelaten fragmenten
van begin 1880 tot zomer 1882

I – 21

I
N V I
begin 1880

- 1 [1] Over bijgeloof.
Over loven en laken.
Over de toelaatbare leugen.
- 1 [2] Waardering van het medelijden (van de kant van degenen waar het medelijden naar uitgaat?)
Monogamie
- 1 [3] Maken de mensen het slecht als gevolg van *hun amoraliteit* of van hun *moraliteit*? – Of als gevolg van beide en een groot aantal andere dingen?
- 1 [4] Hoe moet een mens handelen? Zo dat de enkeling zoveel mogelijk behouden blijft? Of zo dat het ras zoveel mogelijk behouden blijft? Of zo dat een ander ras zoveel mogelijk behouden blijft? (moraliteit van de dieren). Of zo dat het leven in het algemeen behouden blijft? Of zo dat de hoogste levenssoorten behouden blijven? De belangen van deze verschillende sferen lopen uiteen. Maar wat zijn hoogste soorten? Geeft de hoogte van het intellect of de goedheid of de kracht de doorslag? Over deze algemeenste maatstaven voor het handelen is nooit nagedacht, laat staan overeenstemming bereikt. ♦
- 1 [5] Wat vriendelijkheid en welwillendheid betreft staat Europa NIET op een hoog niveau: dat pleit *tegen* het christendom.
- 1 [6] Het *universele* geluk nastreven is een onbeschaamdheid, en onnozelheid.
- 1 [7] De slechte, de zieke, de onopgevoede mens is een resultante die je in haar voortbestaan en haar werkzaamheid moet beknotten.

- 1 [8] De schadelijkste neiging is om altijd *aan anderen* te denken (*voor* hen bezig zijn is bijna net zo erg als *tegen* hen, het is een schoffering van hun sfeer. Wat een brutaliteit is de gewone opvoeding, de inbreuk van de ouders op de sfeer van de kinderen!)
- 1 [9] De moraliteit (evenals de dichtkunst) is het sterkst bij natuurvolkeren (hun gebondenheid aan de zeden). Bij de hoogst gecultiveerde naties zijn de zeden doorgaans het achterlijkst, vaak lachwekkend, hier is de voortreffelijke mens altijd amoreel.
- 1 [10] Stel dat het *meer gewaardeerd* wordt om je voor anderen op te offeren, dan doe je het: maar omdat het *gewaardeerd* wordt. Instructief!
- 1 [11] Duivelsaanbidding, Spencer p. 31 ♦
- 1 [12] Opvoeding voortzetting van de verwekking. Het hele leven is aanpassing van het nieuwe aan het oude. ♦
- 1 [13] Het motief waarmee Napoleon *voor de dag kon komen*: 'ik wil boven iedereen uitsteken'. Zijn ware motief: 'ik wil dat het lijkt alsof ik boven iedereen uitsteek'. ♦
- 1 [14] Het grootste probleem van de komende tijd is de afschaffing van de morele begrippen en de zuivering van onze voorstellingen van de ingeslepen en voor ons vaak moeilijk herkenbare morele vormen en kleuren.
- 1 [15] De 'moordenaar' die we veroordelen is een fantoom: 'de mens die tot een moord in staat is'. Maar dat zijn we allemaal.
- 1 [16] Door het gelijk-willen-zijn verkommt het vermogen vreugde te beleven.
- 1 [17] De barbarij in het christendom. ♦
2) Overblijfselen van duivelsaanbidding enz.
- 1 [18] Als je zo buitengewoon tevreden bent met je eigen werken en je jezelf daarop laat voorstaan, verlaag je je in de rangorde der geesten: want

dan doet het er niet veel meer toe hoe je andere werken en mensen beoordeelt. Je hebt de grote vuurproef van de rechtvaardigheid niet doorstaan en mag niet meer op de rechterstoel willen zitten.

- 1 [19] Als het niet verboden is: ‘gij *zult* niet moorden!’ – tijdenlang heeft het innerlijk gevoel niets tegen moord in te brengen.
- 1 [20] Wie ervaren heeft hoeveel pijn het doet om <de> waarheid te zeggen *ondanks* zijn vriendschappen en adoraties, schrikt ongetwijfeld terug voor nieuwe.
- 1 [21] Er bestaan heel schrandere lieden die menen dat een zaak de wereld uit is als ze er maar hardnekkig de ogen voor sluiten.
- 1 [22] Bestaat er iets belangrijkers en doeltreffenders dan om naar ieder mens uit je kennissenkring te kijken als naar een moeilijk proces, krachtens welk een *specifiek soort welzijn* ingang wil vinden: pas als dit welzijn is bereikt, is het evenwicht tussen hem en ons allen hersteld; vanaf dat moment deelt hij zijn vreugde met ons en dringt toch niet in de sfeer van de anderen binnen, hij staat als een sterke boom tussen andere bomen, in de vrijheid van het bos.
- 1 [23] N.B. *Sombere en bijgelovige mensen* geloven 1) – – – 2) – – – 3) – – – in ♦
tegenstelling tot de verlichte
- 1 [24] Medelijden zonder intelligentie is een van de onaangenaamste en ♦
storendste verschijnselen: helaas is het medelijden van zich uit alles-behalve scherpziend, zoals Schopenhauer beweert.
- 1 [25] Er zou geen lauwer en flauwer gevoel mogelijk zijn dan wanneer alle mensen in de waan zouden verkeren dat ze één zijn, of zelfs maar dat ze gelijk zijn. Het gloeiendste gevoel, dat van de amour-passion¹, bestaat juist in het gevoel van het grootste verschil.
- 1 [26] Doordat het christendom ontworteld is, groeit onze jeugd op zonder opvoeding.

1. (Fr.) ‘hartstochtelijke liefde’

- 1 [27] De maatschappij moet steeds meer *waarheid* leren verdragen.
- 1 [28] Mensen die van giftigheid en jaloezie jegens mensen van zich af willen bijten, prediken welwillendheid jegens de dieren
- 1 [29] Een nieuwe cultuur – daar moet je geen theater van maken!
- 1 [30] Juist nu, nu de deerniswekkende komedie om de kunst met het christendom te verzoenen weer wordt opgevoerd, dient aan Schopenhauer herinnerd te worden! Het strekt hem buitengewoon tot eer dat hij nooit – ♦
- 1 [31] De behoefte zich uit te spreken over alle dingen die ons kwellen – zorgde ervoor dat God de christen altijd voor ogen leek te staan; voor de grovere naturen met minder fantasie schiep de Kerk haar vertegenwoordiger, de biechtvader. *Waarom* wil men zich uitspreken? Omdat daar een lustgevoel bij komt kijken, een schoffering van de ander, die we ons leed te aanhoren, mee te voelen, mee te dragen geven – God als zondebok moet ook biechtvader zijn.
- 1 [32] Ik ken iemand die door het kleine zuchtje ‘vrijheid’ dat hij gekend heeft zo verwend is, dat hem bij het idee om bij een *partij* te horen het angstzweet uitbreekt – zelfs al was het zijn eigen partij!
- 1 [33] Het is onze taak de cultuur te zuiveren, om de nieuwe driften lucht en licht te verschaffen, en in het geloof dat er na overwinning van de tegenstellingen heel veel meer kracht zal zijn.
- 1 [34] Of een mens tot nut van de maatschappij gedood zou moeten worden? De moordenaar verstoort de veiligheid, de vrije geest bedreigt de ziel tot in alle eeuwigheid. De knorrepotten verstoren de behaaglijkheid
- 1 [35] De amorele handelingen maken de *morele* leefwijze van bepaalde primitieve culturen uit. – Ze zijn ook nog in onze *organen* voorhanden. We moorden, stelen, liegen, veinzen enz. zelfs op het hoogste niveau.

- 1 [36] Onze latere waardeschattingen vormen zich naar analogie van de aangeleerde, zoals een huis waar eenmaal een begin mee is gemaakt, wordt afgebouwd – d.w.z. – – –
- 1 [37] Zolang deze stellingen jullie nog enigszins paradoxaal in de oren klinken, hebben jullie ze niet begrepen: ze moeten jullie overbodig en al te duidelijk toeschijnen.
Je kunt daar niet luchtig genoeg over nadenken.
- 1 [38] Vrije geesten proberen *andere vormen* van leven uit, dat is van onschatbare waarde! De morele mensen zouden de wereld laten verdorren. De proefstations van de mensheid
- 1 [39] Op de proefstations van nieuwe leefwijzen en nuttige zaken wordt verbazingwekkend veel *pijn* om niets geleden – het helpt niets: moge het wel anderen helpen! opdat ze inzien wat voor een mislukt experiment hier werd gedaan.
- 1 [40] Iets uit gewoonte doen is ‘jezelf nadoen’, het meest voor de hand liggende en het makkelijkste – *zonder* dat de motieven achter de vroegere daden nog werkzaam zijn.
- 1 [41] De vindingrijke *g<eest>* moet *tijd* hebben en mag niet te veel aan *regelmaat* gewend raken.
- 1 [42] Los van bepaalde lichamelijke en geestelijke gesteldheden, moesten we God uit de duivel kennen, want ook de goddelijke toestanden (‘God werkt in ons’, hij is van de duivel bezeten enz.) – – –
- 1 [43] Moraliteit als *hindernis* voor uitvindingen. De vindingrijke die te lui is, vindt de machine uit en het dier; de eierzuchtige de staten, de poseur het toneel enz. – De redelijke mens leeft van de verworvenheden van de vindingrijken.

Zedelijk is die redelijke handeling verrichten waarvan de doelen en de middelen de algemene goedkeuring wegdragen.

Alleen zedelijk: dan verarmt de mensheid en wordt er niets uitgevonden.

- 1 [44] Waar *prikkels* nodig zijn, is het doelloze *overstromen van kracht* niet meer aanwezig; dat wil men dus tot stand brengen – maar overstromen?
- 1 [45] Je bent actief omdat alles wat leeft zich moet bewegen – *niet OM-WILLE VAN* het *plezier*, dus *zonder doel*: hoewel er plezier bij komt kijken. Deze beweging is *geen* nabootsing van doelmatige bewegingen, het zit anders.
- 1 [46] Stel dat de wetenschap achter heel veel *tevreden* voorstellingen en achter menige aangename luiheid een punt zou zetten, dan is haar uitwerking ongezond. Maar daar staat tegenover dat ze heel veel ontevredenheid wegneemt, en vooral de verschrikkelijke voorstellingen van alle boosaardige filosofieën en religies die leren dat we door en door slecht zijn en dat ons zware boetedoeningen te wachten staan.
- 1 [47] Handelingen uit gewoonte heeft men alleen met het oog op hun *algemeen nut* zedelijk kunnen noemen, dus van het hoogste menselijke predikaat kunnen voorzien – op zichzelf genomen zijn ze uiterst pover en bijna ‘onder-dierlijk’.
- 1 [48] Iets beschrijven
- 1 [49] Amorele mensen zijn diegenen die zich vrij bewegen, zonder doel, of de oude paden volgen met andere doelen voor ogen.
- 1 [50] Tot dusver heeft van de 2 hoofdmotieven de vrees voor pijn vele malen sterker gewerkt dan het streven naar vreugde. Men kende al te weinig vreugden en al te veel gevaren. – Hier blijkt al met al de achterlijkheid van de mens, al naargelang de motieven voor de vrees grover, verrijnd of verbleekt en door de motieven tot vreugde overstraald zijn.
- 1 [51] Een *toevallige* ontmoeting tussen twee woorden of tussen een woord en een schouwspel is de oorsprong van een nieuwe gedachte.
- 1 [52] Mensen die veel *toevalligs* hebben en graag rondzwerven, andere die alleen langs de *bekende weg* op hun doel afgaan.

- 1 [53] Het genie als een blinde zeekreeft die voortdurend naar alle kanten tast en *af en toe* iets vangt: maar hij tast niet om iets te vangen, maar omdat zijn tentakels moeten stoeien.
- 1 [54] De handelingen met een *onverwachte afloop*, voor een *ander* doel ondernomen – bijv. een dier dat zijn eieren bewaakt, als *voedsel*, en plotseling op hem lijkende wezens voor zich ziet. ♦
- 1 [55] Wie met prachtige morele attitudes overweg kan, rekene men tot de hansworsten kapucijnen koorddansers vuurvreters en andere kunstenaars die er zijn voor de werkende massa, die zo'n plezier beleeft aan het onwaarschijnlijke en mallotige; ik heb de beste mensen in hun beste handelingen altijd enigszins beschaamd en kortademig gevonden. Er bestaat al een manier om morele ogen op te zetten waardoor de hele vent verdacht wordt. De deugd zonder schaamte jegens jezelf is niets anders dan een list.
- 1 [56] Verandering van de waardeschatting, bijv. verachting jegens de bijgelovigen en hun voorwerpen.
- 1 [57] Het goede, het uitstekende doen zonder er lofprijzingen voor te verwachten, te trots zijn om er lof voor in ontvangst te nemen, en een geringschattende blik gereedhouden voor de al te vrijpostige die niettemin met zijn loftuigen klaar staat, en iedereen in je omgeving aan deze mannelijke praktijk laten wennen; maar toestaan dat vrouwelijke en artistieke naturen lof wordt toegezwaid en het daar ook in zijn recht laten, omdat deze naturen het beste wat ze in zich hebben niet uit trots, maar uit ijdelheid doen. – Dat is het juiste! En het is zeker geen tegenwerping als we het alleen in tijden waarin de kracht zich ten volle ontplooit ook als het *juiste* zouden ervaren. Voor de zieke en vermoeide mag dan wel een weinig lof als kruiderij of verdoving nodig zijn. – Tussen terechte en onterechte lof maak ik hier geen onderscheid, net zo min als tussen terechte en onterechte blaam: dat laatste moeten we niet alleen accepteren, maar zelfs uitlokken en aanmoedigen; dankzij het feit dat er altijd en overal verwijten klinken, of die nu terecht of onterecht zijn, verheffen we ons boven onszelf, want we zien onszelf daardoor zoals we overkomen, en wel in onpartijdige ogen. ♦